

обмін відбувся.

Складається враження, що ці положення закріплюють якісь інші підстави для заочного розслідування. У зв'язку з цим виникає запитання чи поширюється на особу стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого вичерпний перелік злочинів передбачений у першому абзаці ч. 2 ст. 297-1 КПК України. Єдиною по суті підставою для такого провадження є факт обміну військовополонених.

1. Шаповалова О., Микитенко О. Спеціальне кримінальне провадження: як прискорити досудове розслідування та судовий розгляд. URL : https://pravo.ua/cpetsialne-kryminalne-provazhennia-iaak-pryskoryty-dosudove-rozsliduvannia-ta-sudovyi-rozhliad-ne-porushuiuchy-nichyikh-prav-olha-shapovalova-ta-oleksandr-mykytenko-partnery-benchers-law-firm/?fbclid=IwAR2CJRiv_E7okbo02hdexvME5aMruKWcixNB0vT2x_UuABg91kHQDnQD0Nc (дата звернення 08.01.2023 р.).

Ольга Ядловська

кандидат історичних наук, доцент
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАГРОЗИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ МУЗЕЇВ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ЧЕРЕЗ ВІЙСЬКОВУ АГРЕСІЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Окупація Автономної Республіки Крим з боку Російської Федерації у 2014 р. змінила засади імплементації міжнародного права та стала причиною масштабного політичного конфлікту в розрізі нехтування державними кордонами та незалежністю України, що визнані міжнародною спільнотою. На тлі такої міжнародної катастрофи дещо опосередкованою є увага до інших проблем, які спричинила російська окупація – освітні, мовні, питання культури. Особливе занепокоєння становить питання збереження фондів музеїв Автономної Республіки Крим, адже де-юре усі музеї знаходяться в юрисдикції України, а де-факто – захоплені представниками російської окупаційної влади. Унікальність та багатство музейних колекцій на території Криму вражає широким спектром історичної періодизації та різноманіттям матеріально-культурної спадщини. Знають про це і наші вороги, які намагаються усілякими позазаконними способами привласнити собі історичні цінності та вивезти на територію РФ. Українська сторона опинилась в пастці війни ще з 2014 р. та під загрозою втрати фондів і зразків матеріальної культури, що зберігаються в музеях АР Крим.

У наведеній доповіді використано публікації засобів масової інформації, наведено законодавчі акти та аналіз їх змін щодо питання

повернення музейних фондів та проекти відповідних змін законодавства у роботах науковців.

Згідно з даними експертної мережі Кримська платформа задля розуміння обсягів втрат музейних одиниць, зберігання привласнених та/або вивезених росіянами звернено увагу на такі аспекти членом експертної ради платформи Д. Яшним. Експерт зазначив, що «по-перше, необхідно розглядати українські музейні каталоги, які видавалися свого часу (*тобто до анексії АР Крим Російською Федерацією у 2014 р. – Авт*). По-друге, слід працювати з таким російським ресурсом, як «Каталог музейного фонду РФ», куди вносяться музейні експонати, серед них і з Криму після 2014 р.» [1]. Дослідження журналістів Л. Білаш та А. Нерознак опирається також на дані Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), відповідно до яких «після 2013 р. з-під фактичного контролю України вийшло 1 млн 200 тис. предметів, які належать до Музейного фонду України, але залишилися у підконтрольних РФ музеях Криму. На той час на території півострова діяли 26 музеїв і 5 історико-культурних заповідників» [1]. Довідкову інформацію щодо музеїв АР Крим у 2013 р. вміщено також на сайті МКІП у статті від 15 жовтня 2022 р., де проаналізовано що «29 юридичних осіб, зареєстрованих за адресами українських музейних закладів Криму після 20 лютого 2014 р., незаконно використовують у своїй діяльності музейні зібрання, які до початку тимчасової окупації України 20 лютого 2014 р. постійно зберігалися у закладах культури України й відповідно до Закону України «Про музеї та музейну справу» належать до державної частини Музейного фонду України» [3]. Окрім зазначеного, розробки МКІП у питанні т. зв. «евакуації» кримських музеїв посилаються на міжнародне право, а по факту – на їх порушення, чітко вказуючи, що «дії Російської Федерації є порушенням міжнародного права та матимуть наслідком як відповідальність держави-агресора, так і кримінальну відповідальність причетних до пограбувань осіб, як на національному, так і на міжнародному рівні. У статті 56 «Положення про закони і звичаї війни на суходолі» (додаток до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі) 1907 р. йдеться, що будь-яке захоплення, знищення чи навмисне пошкодження релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких і наукових установ, історичних пам'яток, творів мистецтва та науки забороняється та повинно підлягати судовому переслідуванню». Зазначена Конвенція досі є чинною й обов'язковою для України та РФ. Росія є також учасницею Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. (Гаазької конвенції) та Першого протоколу до неї» [3]. На наш погляд, усі зазначені юридичні акти РФ грубо порушує, унеможливлюючи доступ як до матеріальних цінностей, так і до каталогів. Окупанти фактично займаються мистецько-культурним мародерством та нехтують законодавством. У цілому, запропоновані до огляду факти свідчать про непослідовну роботу української сторони щодо повернення музейних цінностей та про широкий спектр музейної спадщини,

незаконно вивезеної з території України російською стороною і виокремлюють проблеми з обліком музейних одиниць та правові колізії з їх поверненням

Українська влада робить спроби забезпечити юридичне підґрунтя щодо повернення музейних цінностей АР Крим у поле впливу та належності українській стороні. Однак такі ініціативи розтягнуті в часі, що спричиняє несвоєчасну реакцію на дії РФ. Поглибилась криза музейної справи на окупованих територіях з початку повномасштабного вторгнення.

Дослідник С. Кот ще 2015 р. запропонував доповнити закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» і ввести до тексту закону такі базові положення. Наводимо твердження дослідника до орієнтовних змін у законодавстві: «Усі культурні цінності, що перебували на території АР Крим станом на момент здійснення незаконного військового втручання і військової окупації з боку іноземної держави є культурними цінностями України відповідно до положень Конституції України, норм законодавства України та на виконання міжнародно-правових зобов'язань України. Вивезення культурних цінностей з території АР Крим з будь-якою метою без відповідних дозволів та погоджень з боку уповноважених державних органів України вважається незаконним вивезенням культурних цінностей (незаконним переміщенням через державний кордон України) і забороняється. Культурні цінності, тимчасово вивезені з території АР Крим за межі міжнародно-визнаних кордонів та митної території України у відповідності із національним законодавством і міжнародно-правовими нормами до здійснення незаконної окупації території АР Крим, підлягають поверненню до України і передаються на зберігання (депонуються) до уповноважених організацій, визначених Міністерством культури України» [4, с. 15]. Таких чітких норм щодо держави-агресора у законодавстві не було прописано, однак вказано механізм передачі та повернення одиниць музейних фондів. До речі, можна повести паралелі між проектом змін до закону, вказаних у вищезазначеній науковій розвідці, та прийнятими відповідні змінами у законодавстві аж протягом 2018-2020-х рр., хоча ситуація з музеями АР Крим та загарбанням їх фондів сталась під час окупації півострова значно раніше, у 2014 р.

Зокрема, лише у 2018 р. та згодом у 2020 р. доповнено закон Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» згідно статті 13 якого «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, вносить до єдиного державного інформаційного веб-порталу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» у формі електронних документів, засвідчених електронним цифровим підписом, видані свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей в день видачі таких свідоцтв». Згідно з текстом закону та змін до нього у 2020 р., у ст. 27

зазначено, що «культурні цінності, що тимчасово ввозяться в Україну, підлягають реєстрації у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей разом з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику» [2]. Однак абсолютно очевидним є те, що російська сторона не дотримувалась і не буде дотримуватись українського законодавства. Разом з тим чіткий опис механізму вивезення музейних одиниць (та інших одиниць матеріальної культури) стане підставою для виокремлення порушень окупаційною владою та приводом до розгляду в судах.

У 2020 р. було виявлено ще одну проблему щодо українських музеїв, які перебувають на окупованих територіях. На думку С. Фоменко, у 2020 р. заступниці міністра Міністерства культури, молоді та спорту України, «повернення музейних цінностей в Україну вимагає великих зусиль багатьох інституцій ще й тому, що досі не складений Реєстр втрачених культурних цінностей (*станом на 2020 р., також реєстр не складено станом на 2023 р. – Авт.*). З 2020 р. працюють дві спеціальні інституції, пов'язані з охороною культурної спадщини. Це Державна служба з охорони культурної спадщини та Інспекція з охорони культурної спадщини. У складі Держслужби є напрямок, який опікується питаннями повернення, переміщення, вивезення і ввезення культурних цінностей» [7].

За повідомленням «Укрінформ» від 14 січня 2020 р. «на початку 2020 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо збереження культурних цінностей)». Цим законом вносяться зміни до законів України «Про культуру», «Про музеї та музейну справу» в частині призначення керівників закладів культури, які перебувають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополь. Документ визначає їхнє призначення за спрощеною процедурою, а також передачу Україні культурних цінностей, які збереглися в цих закладах» [6]. Відповідні рішення були прийняті Кабінетом Міністрів України та закріплено зміни 23 червня 2021 р. у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Музейний фонд України від 20 липня 2000 р. Йдеться про статтю 37, яка тлумачить, що «передача музейних предметів державної частини Музейного фонду України з музеїв на постійне зберігання іншим музеям у межах України здійснюється за згодою музеїв, у яких вони зберігаються, за рішенням Мінкультури на підставі листа-клопотання органу виконавчої влади, у сфері управління якого перебуває музей, що передає музейні предмети. Розглянуто питання вивезення музейних одиниць з України, зокрема, у ст. 39. йдеться, що рішення про передачу музейних предметів державної частини Музейного фонду України на тимчасове зберігання за межами України з метою їх експонування на виставках,

проведення реставрації або наукової експертизи приймає Мінкультури» [5]. Зрозуміло, що зазначених рішень Міністерство культури та інформаційної політики України не приймало і запити на вивезення матеріальних цінностей музеїв АР Крим не надходили. Це дозволяє поставити питання про незаконне вивезення українських музейних цінностей в іншому ракурсі – необхідність звернення то міжнародних інституцій.

У цілому, слід зазначити, що питання збереження фондів АР Крим під юрисдикцією України на сьогодні навіть гіпотетично неможливо вирішити з урахуванням законодавства України з огляду на окупацію території півострова та повним нехтуванням законодавства як міжнародного, так і українського з боку російської сторони. Україні слід здійснити ряд кроків задля повернення музейної спадщини. Першим і ключовим кроком є встановлення реєстрів крапих втрачених культурних цінностей та складання відповідних каталогів. Це можливо зробити на основі щорічних звітів музеїв України щодо стану та збереження музейних одиниць в музейних фондах. Україна повинна повідомити ЮНЕСКО про вивезення з нашої території великої кількості музейних предметів та подати переліки переміщених до РФ культурних цінностей. Подібно до того, як це було зроблено під час військового конфлікту 1990 р. між Іраком та Кувейтом у Перській затоці та вивезеними армією Іраку цінностей з окупованої кувейтської території, відповідне звернення до ЮНЕСКО робив Кувейт (як постраждала сторона). Необхідно відслідковувати появу музейних цінностей з України на виставках в РФ та інформувати про це світову громадськість, ЮНЕСКО та в подальшому звертатись до судів з метою повернення експонатів. Загалом, питання фондів кримських музеїв як українських знаходиться в стані розробки і, на жаль, повернення музейних фондів АР Крим до українських фондів є вкрай проблематичним. Українській стороні слід наполегливо заявляти про свої права на музейні фонди АР Крим та боротись за їх повернення.

Подальші наукові розвідки лежать в площині дослідження проблематики повернення скіфського золота в Україні, актуалізації уваги стосовно археологічних розкопок, які несанкціоновано проводяться російськими окупантами та їх подальшим захопленням археологічних знахідок, а також складання каталогів та повернення музейних одиниць з фондів музеїв на окупованих Росією українських територіях 2014 р. – Донбасу і Луганщини та 2022-2023 рр. – Півдня України.

1. Білаш К., Нерознак А. «Евакуація» кримських музеїв: що Україна (не)робить для їх порятунку. *LB.UA*. 30 жовтня 2022 р. URL: https://lb.ua/culture/2022/10/30/534159_evakuatsiya_krimskih_muzeiv_shcho.html (дата доступу: 24.02.2023)

2. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», редакція від 13.02.2020. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/201860___648441 (дата доступу: 24.02.2023)

3. «Евакуація» кримських музеїв на територію рф буде воєнним злочином. *МКІП*. 15 жовтня 2022. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7903.html> (дата доступу: 24.02.2023)

4. Кот С. І. Проблеми захисту культурних цінностей на окупованих територіях Криму та м. Севастополя. *Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації: Матеріали Круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення»*; м. Київ, 12 листопада 2015 р. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 90 с.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Музейний фонд України» від 20 липня 2000 р. N 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2000-%D0%BF#Text> (дата доступу: 24.02.2023)

6. Рада ухвалила закон про збереження культурних цінностей у музеях Донбасу та Криму. *Укрінформ*. 14 січня 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2855828-rada-uhvalila-zakon-pro-zberezenna-kulturnih-cinnostej-u-muzeah-donbasu-ta-krimu.html> (дата доступу: 24.02.2023)

7. Україні потрібен Реєстр втрачених культурних цінностей — МКМС. *Укрінформ*. 4 січня 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2849966-ukraini-potriben-reestr-vtraceni-kulturnih-cinnostej-mkms.html> (дата доступу: 24.02.2023)

Алла Якуніна

кандидат історичних наук, доцент
(Дніпровський державний технічний
університет, м. Кам'янське
Дніпропетровської обл.)

ТРАНСФОРМАЦІЯ АРБІТРАЖНИХ ІНСТИТУТІВ

Традиційно, захист порушених прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання здійснюється спеціалізованими судами, які організовуються і фінансуються державою. Але сьогоденне правосуддя при багатьох очевидних перевагах має і ряд недоліків: велика завантаженість судів, тривалість і складність судочинства, значні судові витрати. В результаті чого все більшої популярності набирають альтернативні способи вирішення міжнародних господарських спорів. Найбільш популярним органом, з провадження такої діяльності на даний момент є Міжнародний комерційний арбітражний суд. Одним із найдосвідченіших арбітражних інститутів східноєвропейського регіону є Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-Промисловій палаті України.

Досліджуючи тему господарського спору існує необхідність визначення природи відносин, щодо яких виникає спір. Відповідно до ч.1 ст.3 Господарського кодексу (далі – ГК) України «господарською є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» [3].